

УДК 78.011.31
Ю 83

Вікторія Юрчак, аспірант кафедри педагогіки

*Кіровоградського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка*

СПЕЦИФІКА МУЗИЧНО-ТЕОРЕТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

У статті розкрито специфіку музично-теоретичної підготовки майбутнього вчителя музики, подано наукове обґрунтування поняття “музичні здібності” та особливості їх проявів і розвитку в процесі навчання у класі сольфеджіо, визначено основні принципи розвитку музичних здібностей та шляхи вдосконалення процесу музично-теоретичної підготовки.

Ключові слова: специфіка, музично-теоретична підготовка, музичні здібності, навчання, вдосконалення.

Постановка проблеми. Вимоги до професійної підготовки сучасного вчителя музики передбачають належну музично-теоретичну підготовку фахівців, які однаково майстерно повинні володіти як музично-історичними знаннями, так і системою методів музично-теоретичного навчання школярів, вміло поєднуючи роль викладача й лектора, концертмейстера й ілюстратора. Усі ці професійні знання, вміння й навички студенти набувають на заняттях з фахових дисциплін.

Результативність музично-теоретичної та вокально-хорової роботи вчителя на уроці музики потребує високого рівня підготовки з теорії музики та сольфеджіо, спрямованої на формування в учнів знань з елементарної музичної грамоти, музичної пам'яті, музичного слуху, ладо-тонального чуття, чуття ритму та інших вмінь і навичок. Необхідними для такої роботи є слухові навички вчителя: здатність чути внутрішнім слухом та відтворювати голосом мелодії, інтервальні та акордові послідовності, секвенційні та модуляційні звороти тощо. Саме ці навички формуються на заняттях у класі сольфеджіо.

Основними завданнями цієї дисципліни є формування й розвиток у студентів певних фахових умінь: чути й визначати ладо-функціональний розвиток будь-якого уривку з музичного твору, запам'ятовувати й відтворювати його на фортепіано чи іншому інструменті; чути структуру акорду та його розташування; розуміти й аналізувати будову мелодії; чисто інтонувати мелодію (голосом); відчувати тональність та триматися в ній без допомоги інструмента; відчувати ладовий устрій та зміщення тяжінь; читати ноти з аркуша й транспонувати нотний

текст у необхідну тональність; запам'ятовувати й відтворювати голосом певні музичні комплекси.

Однак, враховуючи різний рівень музичних здібностей, розвиток яких потребує ціленаправленої та ініціативної роботи, деякі студенти стикаються з певними труднощами у процесі опанування музично-теоретичних знань, умінь і навичок. Саме це спонукає до впровадження у процес музично-теоретичної підготовки нових методів та прийомів навчання, які орієнтуються на індивідуальний рівень музичних здібностей студента. Це й визначило актуальність даної статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Питання музично-теоретичної підготовки вже досліджувались вітчизняними та зарубіжними вченими. У цій галузі накопичений великий практичний досвід, зафіксований у численних навчальних посібниках і підручниках з сольфеджіо (Д. Алексєєв, М. Андрєєва, А. Барабошкіна, Д. Блюм, Н. Боголюбова, В. Вахромєєв, Н. Ветлугіна, О. Давидова, Н. Долматов, П. Драгоміров, І. Дубовський, Н. Ладухін, С. Максимов, А. Островський, І. Способін, Г. Фрідкін та ін.). Їх аналіз дозволяє узагальнити систему форм і методів навчання, яких дотримуються педагогі-музиканти. Теоретичні положення Н. Гарбузова про зонну природу звуковисотного слуху і ритму, а також дослідження Б. Теплова у галузі психології музичних здібностей дають можливість зрозуміти природу мелодичного та гармонічного слуху, чуття ладу та метро-ритму. Методика музично-теоретичної підготовки майбутніх учителів музики на історико-стильовій основі розроблена у науковому дослідженні І. Малашевської. Т. Панасенко досліджує формування музично-

СПЕЦИФІКА МУЗИЧНО-ТЕОРЕТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

аналітичних умінь студентів на заняттях сольфеджіо. У науковому дослідженні К. Станіславської пропонуються шляхи оптимізації викладання елементарної теорії музики студентам режисерської спеціалізації. Теоретико-методологічні засади особистісно орієнтованої підготовки майбутніх учителів досліджені у роботі М. Чобітька. У підручнику з теорії музики Г. Смаглій та Л. Маловик поєднані надбання сучасного теоретичного музикознавства та традицій, притаманних українському народному музичному мисленню.

Мета і завдання статті: розкрити специфіку музично-теоретичної підготовки студентів мистецького факультету педагогічного університету; науково обґрунтувати поняття “музичні здібності”; визначити основні принципи розвитку музичних здібностей та шляхи вдосконалення процесу музично-теоретичної підготовки через впровадження нових прийомів і методів, орієнтованих на різний рівень музичних здібностей майбутніх учителів музики.

Виклад основного матеріалу. Курс сольфеджіо один із компонентів музично-теоретичної підготовки майбутнього вчителя музики. Сольфеджіо – одна з фахових дисциплін, завданням якої є формування низки практичних навичок. Довгий час завдання сольфеджіо полягали в основному у формуванні навичок співу по нотах (з назвою нот). На сучасному етапі розвитку музично-педагогічної освіти до змісту даного навчального предмету увійшли й інші форми роботи, які сприяють вихованню та розвитку музичного слуху: інтонаційні вправи, читання з аркуша, диктант, слуховий аналіз, творчі завдання (створення нескладних одноголосних періодів різної побудови, інтервальних та акордових побудов для роботи над усними та письмовими диктантами з групою) тощо.

Зміст навчальної дисципліни “Сольфеджіо” у педагогічному вузі визначається вимогами до музично-теоретичної підготовки сучасного вчителя музики. Результативність роботи шкільного вчителя багато в чому залежить від рівня його слухового розвитку: здатності чути внутрішнім слухом та відтворювати голосом мелодії, інтервальні, акордові послідовності, секвенційні та модуляційні звороти тощо.

Результатом навчання у класі сольфеджіо є опанування студентами певних фахових знань, умінь і навичок. Л. Арчажникова у книзі “Професія – вчитель музики” визначила їх наступним чином: 1) чути й визначати ладофункціональний розвиток мелодії (уривки

музичних творів), запам’ятовувати й відтворювати їх голосом чи на фортепіано; 2) чути й визначати структуру акорду та його розташування; 3) розуміти структуру мелодії; 4) чисто інтонувати мелодію; 5) відчувати та утримуватись під час співу в тональності (без допомоги інструмента); 6) мати розвинене ладове чуття; 7) читати ноти з аркуша та вміти транспонувати; 8) запам’ятовувати та відтворювати голосом певні музичні комплекси.

Метою вивчення курсу сольфеджіо на музичному відділенні мистецького факультету педагогічного університету є розвиток у студентів звуковисотних, метроритмічних, структурних слухових уявлень та музичної пам’яті, необхідних для професійного сприймання музики, а також вивчення деяких педагогічних прийомів, необхідних для роботи в загальноосвітній школі та викладання сольфеджіо в педагогічному училищі (коледжі).

Навчальні завдання курсу сольфеджіо охоплюють: 1) формування та розвиток навичок співу з аркуша без інструментального супроводу одноголосної та багатоголосної музики різних епох та стилів; 2) опанування навичок співу модуляцій у споріднені тональності з дотриманням правил голосоведення; 3) розвиток навичок визначення на слух гам різних ладів, окремих інтервалів, акордів, ритмічних малюнків, ступенів ладу в тональності; одноголосних, інтервальних та акордових побудов, а також запису одноголосних та двоголосних періодів різної побудови у розмірах 2/4; 3/4; 4/4; 3/8; 6/8; 4) засвоєння творчих навичок (створення музичних побудов різного масштабу для подальшого їх співу з групою (або для диктування); 5) формування вміння застосовувати у навчальному процесі різноманітні засоби наочності [5, 92].

Основу музичного матеріалу для роботи у класі сольфеджіо складають народні пісні, уривки з творів вітчизняної та зарубіжної класичної музики, фрагменти творів сучасних композиторів. З метою надання курсу сольфеджіо професійно-педагогічної спрямованості необхідно частину музичних прикладів брати з творів шкільного пісенного репертуару.

Успішна професійна підготовка студентів у класі сольфеджіо можлива лише при умові взаємозв’язку з іншими фаховими дисциплінами: теорією музики, гармонією, хоровим класом, хоровим диригуванням, постановкою голосу (сольним співом), методикою музичного виховання.

У музично-теоретичній підготовці майбутніх учителів музики застосовуються різні форми та методи навчання. Кожне заняття з сольфеджіо

СПЕЦИФІКА МУЗИЧНО-ТЕОРЕТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

повинно містити вправи на сольфеджування, музичний диктант та творчі завдання (створення одноголосних періодів різної побудови, інтервальних та акордових побудов для роботи над усними та письмовими диктантами з групою). У процесі формування музичних знань, умінь і навичок, не всі студенти однаково вільно та швидко засвоюють навчальний матеріал. Це, в першу чергу, залежить від природних музичних здібностей студентів.

Б. Теплов розкривав складну залежність здібностей від природних задатків. Він підкреслював, що здібності людини формуються в діяльності, за специфічними психологічними закономірностями, і, дійшов висновку, що не буває здібностей, які б не розвивалися у процесі виховання та навчання [6].

Здібності є індивідуальними особливостями особистості, суб'єктивними умовами успішного здійснення різноманітної діяльності. Вони зводяться не тільки до знань, умінь і навичок, а також виявляються у швидкості, глибині і міцності оволодіння способами і прийомами діяльності.

Здібності – це динамічна функціональна структура особистості, яка визначає якість засвоєння знань і виконання людиною певної діяльності. У структурі особистості студента здібності тісно пов'язані з іншими процесами: специфічними особливостями пам'яті, емоційними властивостями, рисами характеру, інтелектом. По відношенню до знань, умінь і навичок вони є умовою, яка забезпечує їх набуття.

Доки людина не почала займатися певною діяльністю, у неї існують тільки потенційні здібності до її виконання. Як тільки вона починає нею займатися, її потенційні здібності стають реальними.

У педагогічній психології розрізняють такі здібності: а) елементарні (властиві кожній людині); б) загальні (дозволяють реалізувати можливості людини для становлення її особистості, навчання, виховання тощо); в) професійні (приватні) (становлять сукупність психічних якостей зі складною структурою, що є специфічною для кожної людини). (У психології розглядають явище так званої, компенсації здібностей, яке полягає у тому, що, якщо певні здібності розвинути недостатньо, то вони компенсуються добре розвинутими іншими). Але й нині психологи сперечаються про походження людських здібностей, їхню сутність. Переважна більшість схиляється до того, що основну роль у формуванні здібностей відіграють життєвий досвід, діяльність, навчання та виховання, а природні задатки

сприяють розвитку здібностей. Таке розуміння є достатнім для визначення природи *музичних здібностей*.

Л. Безбородова та Ю. Алієв зазначають, що існує відмінність у двох основоположних поняттях музичної педагогіки – “музична обдарованість” та “музикальність” [1]. Музична обдарованість складається з комплексу здібностей, які можна назвати музикальністю (здібності, які визначаються природою музики, як такої). Музична обдарованість не зводиться до однієї лише музикальності, а є набагато ширшим явищем. Таким чином, *музична обдарованість* – це якісне поєднання багатьох здібностей, які впливають на здійснення музичної діяльності, – від загальних до специфічних. Без цих здібностей не може скластися повноцінний музикант-педагог.

Існують три основні музичні здібності: 1) ладове відчуття – здатність емоційно розрізняти тяжіння звуків, відчувати емоційну виразність звуковисотного руху; 2) здатність до слухового уявлення, тобто до довільного користування слуховими уявленнями, що відображують звуковисотний рух (репродуктивний компонент музичного слуху, який виявляється у відтворенні на слух мелодій і лежить в основі гармонічного слуху, утворює внутрішній слух, ядро музичної пам'яті); 3) музично-ритмічне чуття, тобто здатність активно, в русі, переживати музику, відчувати емоційну виразність ритму та точно відтворювати його [1]. Ці три складові музичних здібностей не вичерпують повного комплексу музичних здібностей, однак утворюють його ядро.

Одним з головних завдань курсу сольфеджіо є формування та розвиток музичного слуху як найважливішої складової комплексу професійних якостей вчителя музики. Тому усі види навчальної діяльності студентів на заняттях сольфеджіо (інтонаційні та ритмічні вправи, сольфеджування, музичний диктант, слуховий аналіз та ін.) доцільно буде назвати системою розвитку музичного слуху.

Музичний слух – це явище, що складається з низки взаємопов'язаних та взаємозалежних компонентів. До основних ми відносимо наступні: звуковистонний слух, чуття ладу та чуття метроритму, взаємодія яких формує мелодичний слух; відчуття фонічної забарвленості акордів, сприйняття множини звуків як одного цілого, відчуття строю, ансамблю та функціональних зв'язків, які разом складають гармонічний слух.

Слід назвати й інші грані слуху: чутливість до тембру (тембровий слух); архітектонічний слух

СПЕЦИФІКА МУЗИЧНО-ТЕОРЕТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

та відчуття форми; динамічний слух (відчуття відносної гучності); поліфонічний слух як здатність виокремлювати голоси та підголоски.

Але зазначені вище складові музичного слуху не є визначаючими.

За характером сприйняття висоти звуків музичний слух поділяється на відносний та абсолютний. Відносний слух – це здатність відтворювати і сприймати звуки, інтервали та ладові співвідношення, пов'язані з певною тональністю чи з заданим звуком. Абсолютний слух – це рідкісне явище, яке проявляється у здатності розпізнавати та відтворювати висоту звуків без порівняння з яким-небудь вихідним звуком.

Більшість людей мають відносний слух, тому в підготовці майбутніх учителів музики на заняттях сольфеджіо велика увага приділяється розвитку відносного слуху.

Сольфеджіо як курс навчання розгортається багатопланово: разом з вихованням різноманітних слухових навичок вирішуються й інші задачі. Працюючи над слуховим засвоєнням елементів ладу та ритму, мелодії та гармонії, педагог добивається від студентів точного й автоматичного чуття ступеней лада, розмірів, ритмічних фігур, інтервалів і акордів. Паралельно вихованню музичної пам'яті та внутрішнього слуха випрацьовуються такі навички, як вільний, точний вираз. Спів по нотах та грамотний запис музичного диктанту.

Окрім цих основних навичок, які тренуються протягом всіх років навчання, курс сольфеджіо повинен забезпечити також надбання допоміжних навичок, таких як інтонування й аналіз елементів музичної мови. Головним завданням допоміжних навичок є планомірний розвиток основних навичок. У такому зв'язку треба підкреслити роль спеціально складених завдань та вправ, які розвивають музичний слух.

Головним завданням педагога, який виховує музичний слух (особлива і найскладніша здібність), є звернення до самих глибоких проявів чуття, пам'яті, уявлень, емоцій та свідомості студентів. Кожен студент у цьому відношенні є індивідуальністю, і при плануванні занять треба враховувати, що групи студентів за своїм складом є неоднорідними: різні природні здібності, неоднаковий характер сприйняття до тих чи інших форм роботи, різний рівень довузівської підготовки. У процесі розвитку музичного слуху виникають певні складності, що, в першу чергу, залежить від індивідуальних особливостей студентів, які мають різний характер здібностей: 1) мають від природи хорошу пам'ять, але

здібність до уяви потребує тривалого та папруженого тренування; 2) мають достатньо розвинене чуття тембру, але не володіють належним сприйняттям звуковисотності; 3) недостатньо розвинені аналітичні навички на відміну від тих, хто спроможний вільно почути деталі; 4) добре сприймають звуковисотну та метроритмічну будову мелодії, але не можуть з точністю проінтонувати її; 5) мають добре розвинений мелодичний слух, але абсолютно не сприймають гармонічної вертикалі.

Враховуючи такі характерні особливості індивідуальних здібностей студентам пропонуються відповідні вправи, зорієнтовані на коригування та розвиток тих чи інших складових музичного слуху та музичної пам'яті. Музичні здібності розвиваються за умови систематичного виконання відповідних вправ.

Система принципів викладання сольфеджіо базується на єдності навчання й виховання. Ефективними та раціональними для застосування на заняттях сольфеджіо є принципи, що не суперечать основним принципам викладання цієї дисципліни й відповідають наступним вимогам: сприяти всебічному розвитку загальних музичних здібностей та творчих задатків студентів; всебічно та рівномірно розвивати усі якості музичного слуху, як основу для практичних навичок читання та запису нотного тексту; застосовуючи принцип єдності навчання та виховання, застосовувати метод свідомого навчання та розвитку мислення і творчої самостійності студентів, прищепити любов до музичного мистецтва.

До цих традиційних принципів додалися ще два сучасних дидактичних принципи, на які ми спираємося: принцип індивідуального підходу, що спрямований на розвиток властивих для кожного студента рис і особливостей, які становлять творчу музичну індивідуальність; принцип активності, як ознака провідної ролі педагога в музичному розвитку та як потреба в активній діяльності студента протягом навчального процесу [4].

Таким чином, завданням даного навчального курсу є не тільки опанування певних знань та навичок, а й виховання музичного смаку, творчого й активного ставлення до музичного мистецтва. Тільки за цієї умови заняття у класі сольфеджіо будуть сприяти всебічному розвитку творчої особистості, а також виховувати освіченого, культурного музиканта й педагога.

Висновки. Отже, музично-теоретичне навчання студентів мистецьких факультетів педагогічних університетів є необхідним і

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНО-УСВІДОМЛЕНОГО СПРИЙНЯТТЯ МУЗИКИ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ

важливим компонентом професійної підготовки майбутніх учителів музики. Для забезпечення успішності цього процесу необхідно вдосконалювати музично-теоретичну підготовку шляхом впровадження прийомів і методів, орієнтованих на різний рівень музичних здібностей майбутніх учителів музики.

1. Безбородова Л.А., Алиев Ю.Б. *Методика преподавания музыки в общеобразовательных учреждениях: Уч. пособие для студ. муз. фак. педвузов.* – М.: Академия, 2002.

2. Гарбузов Н.А. *Зонная природа звуковысотного слуха.* – М.-Л., 1948.

3. Давыдова Е.В. *Методика преподавания сольфеджио.* – М., 1975.

4. Олексюк О.М. *Музична педагогіка: Навч. посіб.* – К., 2006.

5. *Сольфеджио // Программы педагогических институтов. Сб. №14.* – М.: Просвещение, 1987. – С. 92 – 105.

6. Теплов Б. *Проблемы индивидуальных различий.* – М., 1961.

7. Теплов Б.М. *Психология.* – М., 1953.

Стаття надійшла до редакції 24.03.2009

УДК 78:373.3

Д 18

Йосип Даниляк, старший викладач кафедри культурології та українознавства
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНО-УСВІДОМЛЕНОГО СПРИЙНЯТТЯ МУЗИКИ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ

У статті висвітлюються проблеми розвитку сприймання музики як складного завдання, зокрема на початковому етапі навчання молодших школярів.

Ключові слова: розвиток, сприймання музики, молодші школярі.

Постановка проблеми. Розвиток сприймання музики є надзвичайно важливою і складною проблемою, яка наскрізно проходить через увесь навчально-виховний процес молодших школярів. Успішне формування основних компонентів музичного сприймання є необхідною умовою ефективного набуття загальнокультурної та художньої компетенції, становлення музично-естетичної культури особистості.

Сприйняття музики в педагогічній науці розуміється як естетичне осягнення музичного явища в єдності його змісту й форми. Це, насамперед, осягнення художніх образів музичного твору й вираження у ньому емоцій і почуттів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема сприймання музики – одна з найскладніших внаслідок суб'єктивності цього процесу і остаточно не розв'язана. В її опрацювання вагомий внесок зробили такі корифеї музичної педагогіки і психології, як Б. Астаф'єв, Д. Кабалевський, О. Апраксина, Н. Гродзенська, Б. Теплов, а також сучасні педагоги-дослідники (В. Белобородова, Н. Ветлугіна, О. Лобова, О. Ростовський, О. Рудницька), у наукових працях

яких розкривається роль музично-естетичного виховання у духовному становленні особистості, розглядаються різні аспекти формування художнього сприйняття, визначаються методи та прийоми вдосконалення процесу мистецького спілкування дітей з художніми творами.

Мета статті: розкрити сутність проблеми емоційно-усвідомленого сприйняття музики молодшими школярами. Сприйняття – не пасивний процес відображення, а як своєрідна орієнтовно-дослідницька дія. Це відбувається у процесі емоційно-усвідомленого сприйняття, що дає підстави твердити про його виняткову виховну та культурну роль й складну структуру як провідного виду музичної діяльності дітей.

Виклад основного матеріалу. Уміння сприймати і відчувати музику не є вродженою рисою. Пізнавально-творчі можливості учнів молодшого шкільного віку розвиваються у спілкуванні з музикою, в процесі цілеспрямованого аналізу музичних творів. Слід враховувати, що тільки власна діяльність є запорукою глибокоемоційних переживань, естетичної насолоди, розвитку високих художніх смаків.

“Справжнє, пережите й продумане сприймання – основа всіх форм залучення до музики, бо при